

EXTERNE VERSLAGGEVING

De jaarrekening van financiële conglomeraten

en de wettelijke verslaggevingvoorschriften

Waldo Bakker, Cees Camfferman en Frans van der Wel

SAMENVATTING Voor de verslaggeving van financiële conglomeraten (bankverzekeraars) in Nederland bestaan weinig specifieke voorschriften. Deze ondernemingen dienen daarom in belangrijke mate zelf te bepalen op welke wijze zij de verslaggevingvoorschriften voor banken en verzekeringsmaatschappijen combineren in hun concernjaarrekening. In dit artikel wordt beknopt verslag gedaan van een onderzoek naar de wijze waarop de conglomeraten in de praktijk met deze problematiek omgaan. Het artikel signaleert een aantal knelpunten en doet aanbevelingen voor enkele aanpassingen van de voorschriften.

1 Inleiding

In dit artikel wordt een aantal aspecten behandeld van de jaarverslaggeving van Nederlandse financiële conglomeraten over 1998, 1999 en 2000. Onder financiële conglomeraten wordt in dit verband verstaan ondernemingen die zowel het bank- als het verzekeringsbedrijf uitoefenen. Het is al langer bekend dat door deze combinatie enkele specifieke verslaggevingvraagstukken ontstaan, waarvoor de wettelijke voorschriften tot vandaag geen duidelijke oplossing bevatten (zie bijvoorbeeld Van der Tas, 1993 en 2001). Dit artikel gaat nader op dit onderwerp in.

De concrete aanleiding tot dit artikel is een door de auteurs uitgevoerd onderzoek in opdracht van het ministerie van Financiën. Bij dit onderzoek ging het om de vraag hoe conglomeraten in de praktijk omgaan met het gegeven dat voor banken en verzekeringsmaatschappijen afzonderlijke verslaggevingvoorschriften bestaan. Met andere woorden: hoe combineren deze conglomeraten in hun concern-

verslaggeving deze soms verschillende verslaggevingvoorschriften tot één geheel?

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de problematiek en de belangrijkste conclusies van dit onderzoek. Het onderzoeksrapport¹ bevat een vergelijking van voorschriften en een bespreking van de verslaggevingpraktijk met betrekking tot die onderwerpen waar door verschillen in voorschriften problemen kunnen ontstaan. Hoewel het rapport dus niet beoogt een integraal overzicht van de verslaggevingpraktijk te geven, bevat het meer gegevens over deze praktijk dan in het bestek van dit artikel aan de orde kunnen komen. Daarom is ervoor gekozen om in dit artikel alleen de bevindingen met betrekking tot consolidatie/segmentatie en de verantwoording van beleggingen te behandelen. Dit zijn kernonderwerpen in de problematiek van financiële conglomeraten, die bovendien een goede illustratie geven van het soort knelpunten dat de combinatie van voorschriften kan opleveren en van de wijze waarop conglomeraten hiermee omgaan. Belangstellenden kunnen voor de verdere details het onderzoeksrapport raadplegen dat inmiddels met de rapportage van de deskundigengroep verslaggeving verzekeraars (onder leiding van Prof. Dr. L. Traas), aan de Tweede Kamer is aangeboden².

De focus van dit artikel ligt dus op de bestaande Nederlandse wettelijke voorschriften, en hoe zij in de praktijk worden geïmplementeerd. Het zal duidelijk zijn dat hiermee belangrijke aspecten van de verslaggeving van financiële conglomeraten niet aan de orde komen, hetgeen in het bestek van dit artikel ook niet goed mogelijk zou zijn.

2 Financiële conglomeraten

In dit artikel wordt een financieel conglomeraat gezien als een onderneming (of een binnen Nederland zelfstandig naar buiten tredend deel van een onderneming), waarvan ten minste één bedrijfs onderdeel als

Drs. W.G. Bakker en Prof. Dr. Mr. F. van der Wel zijn verbonden aan KPMG Accountants NV. Beiden zijn tevens verbonden aan de Vrije Universiteit, Amsterdam, evenals Dr. C. Camfferman.

kredietinstelling onder toezicht staat van De Nederlandsche Bank en een ander bedrijfsonderdeel onder toezicht van de Pensioen- en Verzekeringskamer³. Aan deze definitie voldeden in 1998 dertien instellingen⁴. Zij vormen samen een heterogene groep. Aan de ene kant staan ondernemingen die primair het bankbedrijf uitoefenen, zoals ABN Amro en Rabobank. Aan de andere kant staan verzekeraars met een verhoudingsgewijs klein bankbedrijf, zoals AEGON en ASR. Daartussenin bevinden zich ING en Fortis, de 'klassieke' voorbeelden van financiële conglomeraten. Van de meeste conglomeraten kan echter worden gezegd dat zij een duidelijk primair karakter hebben, hetzij dat van bank, hetzij dat van verzekeraar. Ook in omvang lopen de conglomeraten sterk uiteen. Zo is bijvoorbeeld het balanstotaal van ABN Amro een factor 700 groter dan dat van Robein Leven.

Van de geselecteerde instellingen zijn de gepubliceerde jaarrekeningen over 1998, 1999 en 2000 onderzocht⁵. Hierbij is alleen gekeken naar jaarrekeningen op concernniveau, waarin de conglomeraten als één geheel worden gepresenteerd. Eventuele afzonderlijke jaarrekeningen voor het bank- of verzekeringsbedrijf zijn niet in het onderzoek betrokken.

3 Voorschriften

De relevante voorschriften voor financiële conglomeraten bestaan uit een aantal onderdelen.

In de eerste plaats is daar titel 9 boek 2 BW, in het bijzonder de afdelingen 14 (banken) en 15 (verzekeringssmaatschappijen). Deze afdelingen zijn gebaseerd op de Europese richtlijnen voor de verslaggeving van banken en verzekeringsmaatschappijen. Een deel van de bepalingen uit de bankenjaarrekeningrichtlijn is opgenomen in het Besluit Jaarrekening Banken (BJB). Daarnaast zijn er relevante bepalingen in het Besluit Waardering Activa (BWA) en het Besluit Modellen Jaarrekening (BMJ). In dit laatste Besluit zijn afzonderlijke modellen opgenomen voor de balans en winst- en verliesrekening van banken en verzekeringsmaatschappijen. Verdere relevante regelgeving is opgenomen in de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ), in het bijzonder de Richtlijnen voor banken (600) en voor verzekeringsmaatschappijen (605). Voor banken zijn ten slotte de Aanbevelingen van De Nederlandsche Bank van belang.

Een belangrijk aspect van de bestaande voorschriften is dat hun toekomst enigszins onzeker is geworden door het principebesluit dat vanaf 2005 beursgenoteerde ondernemingen in de Europese Unie, inclusief financiële instellingen, hun geconsolideerde jaarrekening volgens International Accounting Standards

(IAS) dienen op te stellen. Op deze plaats in het artikel kan dit feit alleen worden gesignaleerd. In paragraaf 6 wordt er bij het trekken van conclusies op teruggekomen.

De opsomming aan het begin van deze paragraaf laat zien dat de relevante voorschriften gesplitst zijn in voorschriften voor banken en voor verzekeringsmaatschappijen. Hoe financiële conglomeraten, met kenmerken van beide soorten bedrijven, te werk moeten gaan, is daarmee niet duidelijk. Om hierin te voorzien, is in 1992 een advies uitgebracht door de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB) en het Verbond van Verzekeraars (VvV) over de inrichting van de balans en winst- en verliesrekening van financiële conglomeraten. Desondanks blijft er voor financiële conglomeraten nog een ingewikkelde problematiek over wat betreft de gecombineerde toepassing van bank- en verzekeringsvoorschriften in één jaarrekening. Wat dit concreet betekent, wordt in de volgende paragrafen geïllustreerd aan de hand van twee onderwerpen, te weten consolidatie/segmentatie en de behandeling van beleggingen. Deze onderwerpen zijn niet willekeurig gekozen: het zijn substantiële onderwerpen waar de problematiek van financiële conglomeraten duidelijk tot uitdrukking komt. In lijn met de opzet van het onderzoek waarop dit artikel is gebaseerd, vormen de voorschriften, en dan met name de wettelijke voorschriften, het uitgangspunt bij de bespreking, en wordt vervolgens aangegeven hoe in de praktijk wordt gehandeld wanneer de voorschriften voor banken en verzekeringsmaatschappijen niet of niet goed op elkaar aansluiten.

4 Consolidatie en segmentatie

4.1 Voorschriften

Bepalingen voor consolidatie zijn opgenomen in BW2 426 (banken) en BW2 445 (verzekeringssmaatschappijen) en in de algemene voorschriften uit titel 9. Hieruit blijkt dat voor banken en verzekeringsmaatschappijen in principe sprake is van een consolidatieplicht. Aangenomen mag worden dat ook financiële conglomeraten verplicht zijn een balans en winst- en verliesrekening voor het concern als geheel op te stellen.

Voor de inrichting van de geconsolideerde stukken zijn de modellen uit het Besluit Modellen Jaarrekening van belang (de modellen K, L en M voor banken en de modellen N, O en P voor verzekeringsmaatschappijen). Opvallende verschillen tussen de modellen zijn de volgorde van de posten op de balans (bij banken worden balansposten in volgorde van afnemende liquiditeit vermeld, bij verzekeringsmaatschappijen is dit

omgekeerd) en de voor verzekeringsmaatschappijen kenmerkende winst- en verliesrekening met de splitsing in technische en niet-technische rekeningen. Het eerder genoemde model van het Verbond van Verzekeraars en de Nederlandse Vereniging van Banken is wat betreft de balans gebaseerd op het verzekeringsmodel met toevoeging van bancaire posten. De winst- en verliesrekening is gebaseerd op een

baten/lasten-indeling, waarbij voor banken de gebruikelijke groepering van rentebaten en -lasten en provisiebaten en -lasten vervalt. Ook zijn posten samengevoegd die in het bankenmodel afzonderlijk worden getoond. Het VvV/NVB-model is daarmee minder gedetailleerd dan de officiële modellen. Wat betreft segmentatie zijn er naast de algemene segmentatieplicht uit BW2 380 specifieke voorschriften in

Tabel 1. Inrichting en verstrekking van balans en resultatenrekening

	Balans	Resultatenrekening	Kasstroomoverzicht	Model balans (geconsolideerd)	Model resultaten-rekening (geconsolideerd)
ABN Amro	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Bankmodel	Bankmodel
Rabo	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Bankmodel	Bankmodel
Fortis	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Niet-geïntegreerd in 1998 en 1999; aangepast bankmodel in 2000	Niet-geïntegreerd in 1998 en 1999; aangepast VvV/NVB in 2000
	Bankbedrijf	Bankbedrijf	(sinds 1999)		
	Verzekeringsbedrijf	Verzekeringsbedrijf			
SNS Reaal	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	VvV/NVB	VvV/NVB
	Bankbedrijf	Bankbedrijf			
	Verzekeringsbedrijf	Verzekeringsbedrijf			
ING	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	VvV/NVB	VvV/NVB
	Bankbedrijf	Bankbedrijf			
	Verzekeringsbedrijf	Verzekeringsbedrijf			
Achmea	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	VvV/NVB	VvV/NVB
	Bankbedrijf	Bankbedrijf			
	Verzekeringsbedrijf	Verzekeringsbedrijf			
Levob	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Aangepast VvV/NVB	VvV/NVB
	Bankbedrijf	Bankbedrijf			
	Verzekeringsbedrijf	Verzekeringsbedrijf			
Nuts OHRA (1998/99)	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	VvV/NVB	VvV/NVB
		Verzekeringsbedrijf			
		Bankbedrijf			
Zwolsche (2000 niet beschikbaar)	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Verzekeringsmodel	Verzekeringsmodel met bankposten
Robein	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd (sinds 1999)	Verzekeringsmodel met bankposten	Verzekeringsmodel met bankposten
AEGON	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Verzekeringsmodel met bankposten	Verzekeringsmodel met bankposten
ASR	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Verzekeringsmodel met bankposten	Aangepast VvV/VNB model
Delta Lloyd Nuts OHRA (2000)	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Niet-geïntegreerd	Niet-geïntegreerd
		Bankbedrijf			
		Verzekeringsbedrijf			
Delta Lloyd (1999/98)	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Geconsolideerd	Niet-geïntegreerd	Niet-geïntegreerd
		Bankbedrijf			
		Overig bedrijf			

BW2 406:4-6. Op grond daarvan is een rechtspersoon die geen bank (verzekeringsmaatschappij) is en waarvan de geconsolideerde jaarrekening 'voor een belangrijk deel' de gegevens van banken (verzekeringsmaatschappijen) bevat, verplicht om in de toelichting ten minste het inzicht in de gegevens van deze banken (verzekeringsmaatschappijen) te geven dat volgens de Europese banken(verzekerings)jaarrekeningrichtlijnen verplicht is. Wat het criterium 'voor een belangrijk deel' concreet betekent, is niet duidelijk. Ook verder roept het voorschrift vragen op. Het moet leiden (BW2 406:6) tot een uitsplitsing van gegevens, die 'zoveel mogelijk' in overeenstemming is met de vormvoorschriften uit de Europese richtlijnen. Als minimumvoorschrift is bepaald dat 'in ieder geval inzicht in het eigen vermogen van de banken onderscheidenlijk verzekeringsmaatschappijen als één geheel' wordt geboden (BW 2 406:6). De bandbreedte tussen een volledige jaarrekening volgens de Europese richtlijnen en een gesegmenteerd eigen vermogen is echter zodanig breed dat het voorschrift nauwelijks richting aan de praktijk kan geven. Dit voorschrift stamt niet uit de Europese richtlijnen, maar is tijdens de Nederlandse parlementaire behandeling toegevoegd. De RJ beveelt aan om aan BW2 406:6 te voldoen door het uitsplitsen van de geconsolideerde balans naar bancaire, verzekerings- en eventuele overige activiteiten (605.706)⁶. In die zin opgevat gaat dit voorschrift aanmerkelijk verder dan de normale segmentatiepraktijk, waarin meestal alleen omzet, bedrijfsresultaat en eventueel activa worden gesegmenteerd.

Samenvattend kan over de voorschriften op dit punt worden gezegd dat enerzijds in algemene termen hoge eisen worden gesteld aan financiële conglomeraten (geconsolideerde stukken dienen het concern te tonen als één geheel, segmentinformatie dient ten minste het inzicht te geven zoals dat voor afzonderlijke banken en verzekeringsmaatschappijen verplicht is), maar dat anderzijds aanwijzingen over hoe de informatie er concreet uit moet zien, grotendeels ontbreken.

4.2 Overzicht verslaggevingpraktijk

Tabel 1 geeft aan hoe de geconsolideerde balans en winst- en verliesrekening zijn ingericht. Deze tabel dient als volgt te worden gelezen. De eerste drie kolommen geven aan op welke aggregatieniveau's balansen, winst- en verliesrekeningen en kasstroomoverzichten worden verstrekt. Hieruit blijkt dat alle conglomeraten in 2000 de drie genoemde overzichten geconsolideerd verstrekten. In 1998 waren er nog enkele conglomeraten die geen kasstroomoverzicht publiceerden. Daarnaast wordt in veel gevallen een afzonderlijke balans en/of winst- en verliesrekening

voor het bank- en/of verzekeringsbedrijf gegeven.

De laatste twee kolommen geven globaal aan hoe de geconsolideerde balans en winst- en verliesrekening zijn ingericht. Daarbij blijken er verschillende mogelijkheden te zijn: toepassing van het bank- of verzekeringsmodel, al dan niet met aanpassingen, toepassing van het VvV/NVB-model, of een niet-geïntegreerde opstelling. Dit laatste wil zeggen dat posten die betrekking hebben op het bank- respectievelijk verzekeringsbedrijf per bedrijfs onderdeel worden gegroepeerd. Fortis was tot en met 1999 een prominente toepasser van deze laatste methode. Op het eerste gezicht lijkt deze methode een manier om twee vliegen in één klap te slaan: men voldoet aan de consolidatieplicht en geeft tegelijkertijd volledige deeljaarrekeningen voor elk bedrijfs onderdeel. Bij nader inzien zou toch de vraag kunnen rijzen of met een dergelijke opstelling wel wezenlijk voldaan wordt aan de eis dat de geconsolideerde jaarrekening het concern als 'één geheel' toont. De balans en winst- en verliesrekening tonen immers niet één geheel, maar twee duidelijk gescheiden helften. Het argument dat de onderneming in feite ook niet één geheel is, doet hierbij niet ter zake, omdat de eenheid die een geconsolideerde jaarrekening suggereert, altijd fictief is.

Al met al blijkt dat er in de praktijk een grote variatie bestaat in de inrichting van de geconsolideerde balans en winst- en verliesrekening. De op het eerste gezicht nogal stringente voorschriften van het modellenbesluit blijken in de praktijk nauwelijks een verhindering te vormen bij experimenten met andere indelingen.

Wat betreft segmentatie is alleen gekeken naar wat specifiek is voor financiële conglomeraten, namelijk de afzonderlijke informatieverstrekking over het bank- en verzekeringsbedrijf. Andere vormen van segmentatie, zoals geografische segmentatie, komen hier niet aan de orde. Uit tabel 1 blijkt dat het al dan niet verstrekken van afzonderlijke balansen en winst- en verliesrekeningen voor het bank- en verzekeringsbedrijf in grote lijnen correspondeert met het relatieve belang van die bedrijfs onderdelen; naarmate het 'minderheidsbedrijf' belangrijker wordt, verschijnt er vaker een afzonderlijke balans of winst- en verliesrekening. Daarnaast blijkt dat vaker winst- en verliesrekeningen dan balansen per bedrijfs onderdeel worden gegeven. Dat is wel opmerkelijk gezien de minimumeis uit BW 2 406:6, dat tenminste het eigen vermogen afzonderlijk dient te worden getoond. Wellicht speelt hierbij een rol dat segmentatie traditioneel sterk gericht is geweest op posten uit de winst- en verliesrekening, en dat de regelgeving in dit opzicht dus wat contra-intuïtief is. De conglomeraten die geen afzonderlijke winst- en verliesrekening geven voor bedrijfs onderdelen,

geven meestal wel enige informatie over de resultaatbijdrage van de minderheidsactiviteit. Zo verstrekt AEGON matrixinformatie over omzet en winst voor belastingen per bedrijfsactiviteit en geografisch gebied. Rabo en Robein verstrekken voor een aantal posten uit de winst- en verliesrekening informatie over het aandeel van het verzekerings- respectievelijk bankbedrijf. Zoals wellicht is te verwachten, loopt de vorm van de deelbalansen en -winst- en verliesrekeningen uiteen. Met name in gevallen waarin het gaat om relatief kleine minderheidsbedrijven zijn de deeljaarrekeningen sterk beknopt en voldoen dus niet aan de vormvoorschriften van het modellenbesluit. Een bijzonder experiment in dit verband is door SNS Reaal uitgevoerd in 1998 en 1999. In die jaren bevatte de jaarrekening naast de geconsolideerde jaarrekening de afzonderlijke balansen en winst- en verliesrekeningen van het bankbedrijf, het verzekeringsbedrijf en 'SNS Reaal Invest', in alle drie de gevallen zowel volgens de sectorvoorschriften als volgens een gestandaardiseerd concernmodel.

De voornaamste constatering op het gebied van segmentatie is dat sprake is van grote verschillen in de mate van detail waarin informatie wordt verstrekt over het bank- en verzekeringsbedrijf afzonderlijk. Overigens dient te worden bedacht dat sommige

conglomeraten ook in afzonderlijke publicaties jaarverslagen uitbrengen van het bank- of verzekeringsbedrijf. In totaal kan dus meer informatie beschikbaar zijn dan blijkt uit de concernjaarrekening.

Bij de beoordeling van deze verschillen is het wel van belang dat het opnemen van deeljaarrekeningen in de toelichting op een geconsolideerde jaarrekening buiten de financiële sector ongebruikelijk is. Bij segmentatie in de jaarrekening van niet-financiële ondernemingen wordt in het algemeen slechts gesproken over segmentatie van enkele kernposten zoals omzet, (bedrijfs)resultaat en vaste activa. Sinds kort vragen de RJ-Richtlijnen (RJ 350) in navolging van IAS 14 ook informatie over afschrijvingen en investeringen per segment en over verkopen tussen segmenten. Deze eisen blijven echter achter bij de publicatie van deeljaarrekeningen. Dat dit bij een aantal financiële instellingen wel gebeurt, is terug te voeren op de voorschriften van BW2 406:4-6, waarin wordt bepaald dat een rechtspersoon die geen bank of verzekeringsmaatschappij is en waarvan de geconsolideerde jaarrekening 'voor een belangrijk deel' de gegevens van banken of verzekeringsmaatschappijen bevat, in de toelichting het inzicht dient te geven in de gegevens van die banken of verzekeringsmaatschappijen als een geheel. Dit laatste voorschrift leidt in een

Tabel 2. Voorschriften waarderings- en resultaatbepalingsgrondslagen onroerend goed

	Banken	Verzekeringsmaatschappijen
Eigen gebruik	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs of actuele waarde [DNB: alleen vervangingswaarde] • Verplicht afschrijven • Bij actuele waarde waardemutaties via eigen vermogen 	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs of actuele waarde (en wel marktwaarde) • Bij actuele waarde waardemutaties via resultatenrekening of eigen vermogen. Bij actuele waarde afschrijven niet verplicht, bij verkrijgingsprijs wel.
Overig	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs of actuele waarde [DNB: alleen opbrengstwaarde] • bij verkrijgingsprijs of vervangingswaarde afschrijven, bij opbrengstwaarde niet [DNB: niet afschrijven] • Bij actuele waarde ongerealiseerde waardemutaties via eigen vermogen 	

DNB: Aanbevelingen De Nederlandsche Bank

Tabel 3. Voorschriften waarderings- en resultaatbepalingsgrondslagen effecten

	Banken	Verzekeringsmaatschappijen
Aandelen beleggingsportefeuille (banken) resp. aandelen onder overige financiële beleggingen (verzekeringsmaatschappijen)	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs of actuele waarde [DNB: marktwaarde] • Bij actuele waarde waardemutaties via eigen vermogen met mogelijke vrijval bij realisatie 	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs of actuele waarde (en wel marktwaarde) • Bij actuele waarde waardemutaties via resultatenrekening of eigen vermogen (in het laatste geval met mogelijke vrijval bij realisatie)
Aandelen handelsportefeuille (banken) resp. aandelen onder overige financiële beleggingen (verzekeringsmaatschappijen)	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs of marktwaarde [DNB: marktwaarde] • Bij marktwaarde waardemutaties via winst- en verliesrekening 	
Rentedragende effecten beleggingsportefeuille (banken) resp. rentedragende effecten onder overige financiële beleggingen (verzekeringsmaatschappijen)	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs of aflossingswaarde [DNB: aflossingswaarde] • Bij aflossingswaarde (dis)agio spreiden [DNB: of agio ineens via resultaat] • Per saldo positieve gerealiseerde verschillen ten opzichte van aflossingswaarde uitstellen 	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs, aflossingswaarde of marktwaarde • Bij aflossingswaarde (dis)agio spreiden of agio ineens via resultaat • Bij aflossingswaarde of verkrijgingsprijs ruilresultaten uitstellen (optie) • Bij actuele waarde waardemutaties via resultaat of eigen vermogen (in het laatste geval met mogelijke vrijval bij realisatie)
Rentedragende effecten handelsportefeuille (banken), resp. rentedragende effecten onder overige financiële beleggingen (verzekeringsmaatschappijen)	<ul style="list-style-type: none"> • Verkrijgingsprijs of marktwaarde [DNB: marktwaarde] • Bij marktwaarde waardemutaties via resultaat 	

DNB: Aanbevelingen De Nederlandsche Bank

aantal gevallen tot gesegmenteerde informatieverstrekking die verder gaat dan hetgeen internationaal gebruikelijk is. Het voorschrift maakt echter onvoldoende duidelijk op welke conglomeraten het van toepassing is en welke eisen aan de gesegmenteerde informatie worden gesteld.

5 Beleggingen

Beleggingen en opbrengsten uit beleggingen vormen belangrijke posten in de jaarrekening van banken en verzekeringsmaatschappijen. Voor beide bedrijfstakken is dan ook sprake van vrij uitgebreide wettelijke voorschriften op dit punt. Voorzover deze niet geharmoniseerd zijn, ontstaan ook potentiële problemen bij het opstellen van de geconsolideerde jaarrekening.

In het algemeen zouden op grond van gelijktijdige stelselmatigheid gelijke posten binnen één jaarrekening gelijk moeten worden behandeld, en het is denkbaar dat dit door verschil in voorschriften wordt bemoeilijkt of onmogelijk gemaakt.

Bij het beoordelen van de voorschriften doet zich de vraag voor in hoeverre een identiek activum, bijvoorbeeld een pand of een aandelenportefeuille, wel een gelijke functie vervult bij een bank of een verzekeringsmaatschappij, en in hoeverre een verschil in functie een verschil in waardering en resultaatbepaling zou kunnen rechtvaardigen. Dat dit kennelijk een relevante vraag is, blijkt hieruit dat bij verzekeringsmaatschappijen 'beleggingen' als een aparte categorie activa worden gezien, waaronder terreinen en gebouwen, beleggingen in groepsmaatschappijen en overige

financiële beleggingen zijn begrepen (BW 2 430:1). Voor sommige doeleinden, zoals de presentatie van de resultaten, wordt deze categorie als één geheel beschouwd. Bij banken worden deze categorieën activa in de voorschriften afzonderlijk behandeld, en bestaat er dus formeel geen categorie 'beleggingen'. Desondanks worden in deze paragraaf twee groepen activa behandeld die in elk geval in het spraakgebruik ook voor banken gemakkelijk als 'beleggingen' kunnen doorgaan, te weten onroerend goed en effecten. Het blijkt dat de problematiek voor deze twee groepen in belangrijke mate parallel loopt, zodat ze ook gezamenlijk kunnen worden behandeld.

5.1 Waarderings- en resultaatbepalingsgrondslagen

De posten 'effecten' en 'terreinen en gebouwen' laten goed zien wat de gevolgen zijn van de verschillende benadering bij banken en verzekeringsmaatschappijen. Bij verzekeringsmaatschappijen worden deze posten integraal tot de 'beleggingen' gerekend, en zijn de meeste voorschriften dan ook voor 'beleggingen' in het algemeen geformuleerd. Bij banken wordt echter onderscheid gemaakt, niet alleen tussen effecten en onroerend goed, maar ook binnen deze categorieën. Bij banken wordt onroerend goed onderscheiden in eigen gebruik en overig onroerend goed, terwijl bij effecten onderscheid wordt gemaakt tussen de handels- en beleggingsportefeuille. Dat dit in totaal vrij complexe voorschriften oplevert, blijkt uit de samenvattingen van de waarderings- en resultaatbepalingsvoorschriften in de tabellen 2⁷ en 3. Daarin is wat betreft resultaatbepaling alleen aangegeven hoe waardeverschillen bij eventuele herwaardering moeten worden verwerkt.

Uit de tabellen 2 en 3 blijkt dat in theorie een grote verscheidenheid aan stelsels mogelijk is. Voor verzekeringsmaatschappijen onderscheidt de RJ (605.217) vier verwerkingsmogelijkheden voor herwaarderingsresultaten. Wanneer dit wordt gecombineerd met de verschillende mogelijkheden bij banken voor de beleggings- en handelsportefeuilles, de aandelen en de rentedragende effecten en de twee typen onroerend goed, loopt het aantal mogelijke combinaties exponentieel op. Het is binnen de wettelijke voorschriften voor financiële conglomeraten tot op zekere hoogte mogelijk om de stelsels zo te kiezen dat voor het bank- en verzekeringsbedrijf dezelfde grondslagen worden toegepast. Volledige uniformiteit is met inachtneming van de regels echter niet mogelijk. Zo is bijvoorbeeld actuele waarde voor gebouwen bij verzekeraars gelijk aan de marktwaarde, terwijl dit voor gebouwen in eigen gebruik bij banken de vervan-

gingswaarde is. De grondslagen voor de beleggingsportefeuille van banken en de beleggingen van verzekeraars kunnen min of meer identiek worden gekozen, maar er blijven verschillen. Een verschil dat in elk geval niet kan worden weggewerkt (los van de vraag of dat wenselijk zou zijn), is dat tussen de handels- en beleggingsportefeuille van banken.

Hoe wordt hier nu in de praktijk mee omgegaan? Wat betreft de waarderingsgrondslagen blijkt de diversiteit in de praktijk beperkt te zijn. Voor onroerend goed wordt in de praktijk vrijwel zonder uitzondering actuele waarde toegepast (uitzonderingen zijn met name onroerend goed in aanbouw of in ontwikkeling bestemd voor verkoop). Binnen deze grondslag is echter nog wel sprake van enige verschillen. Voor onroerend goed in gebruik bij het bankbedrijf wordt door sommige conglomeraten vervangingswaarde met afschrijvingen toegepast, in de overige gevallen opbrengstwaarde. De twee conglomeraten met zowel een substantieel bank- en verzekeringsbedrijf (ING en Fortis) hanteren echter één grondslag voor het hele concern. Ook wat betreft effecten is er een vrij grote uniformiteit in waarderingsgrondslagen. Voor alle aandelen en voor rentedragende effecten in de handelsportefeuille van banken wordt meestal actuele waarde toegepast, voor rentedragende effecten bij verzekeringsmaatschappijen en in de beleggingsportefeuille van banken meestal aflossingswaarde.

Wat betreft de resultaatbepaling is echter sprake van een veel grotere diversiteit, met name in de toerekening van gerealiseerde en ongerealiseerde waardeverschillen aan het resultaat. Zo worden bijvoorbeeld voor de ongerealiseerde waardeverschillen op aandelen de volgende stelsels gehanteerd (afgezien van het direct ten gunste/laste van het resultaat brengen): ten gunste/laste van het eigen vermogen zonder meer; ten gunste of laste van het eigen vermogen indien de herwaarderingsreserve positief is; verschillen boven kostprijs ten gunste van het eigen vermogen en onder de kostprijs ten laste van het resultaat; ten gunste/laste van het eigen vermogen met vrijval gedurende vier jaar na realisatie in het resultaat; ten gunste/laste van het eigen vermogen met vrijval gedurende tien jaar zolang de herwaarderingsreserve voldoende is; ten gunste/laste van het eigen vermogen met vrijval ter aanvulling van directe opbrengsten tot een structureel rendement. Een vergelijkbaar beeld doet zich voor bij beleggingen in rentedragende effecten. Daar is vrij algemeen sprake van uitstel van gerealiseerde resultaten bij herbelegging (de zogenaamde ruilresultaten). Daarbij worden echter verschillende keuzes gemaakt: heeft dit betrekking op de hele portefeuille of een deel daarvan? Worden resultaten altijd uitgesteld of soms

niet, bijvoorbeeld bij negatieve resultaten of herstructurering van de portefeuille? Worden resultaten uitgesmeerd over de resterende looptijd van de oorspronkelijke belegging of over de gemiddelde looptijd van de portefeuille waarvan ze deel uitmaakten? Op deze punten worden niet alleen tussen, maar ook binnen conglomeraten verschillende keuzes gemaakt.

5.2 Presentatie in winst- en verliesrekening

In hoeverre de hierboven geconstateerde verschillen wenselijk zijn, of dat er een combinatie van waarderings- en resultaatbepalingsgrondslagen is die de voorkeur geniet, is niet eenvoudig vast te stellen. Wat echter wel boven twijfel verheven lijkt, is dat bij diversiteit van stelsels de lezer een goed inzicht dient te krijgen in de wijze waarop het resultaat van een concreet conglomeraat is opgebouwd, en welke componenten van dat resultaat wel en niet vergelijkbaar zijn met andere conglomeraten. De bijdrage van beleggingen aan het resultaat kan, afhankelijk van de toegepaste stelsels, bestaan uit:

- directe opbrengsten (huur, rente, dividend);
- ongerealiseerde waardeveranderingen uit het huidige boekjaar;
- toegerekende ongerealiseerde waardeveranderingen uit vorige boekjaren;
- gerealiseerde waardeveranderingen uit het huidige boekjaar;
- toegerekende gerealiseerde waardeveranderingen uit vorige boekjaren.

Het blijkt echter dat de voorschriften voor banken en verzekeraars een uiteenlopende systematiek hanteren om deze componenten te groeperen in de winst- en verliesrekening. Bij banken ligt de nadruk op het type beleggingsobject, bij verzekeringsmaatschappijen op het type resultaat.

Bij banken worden effecten en onroerend goed op verschillende plaatsen in de winst- en verliesrekening opgenomen, hetgeen op zich begrijpelijk is gezien de normaliter bescheiden resultaatbijdrage van onroerend goed. Voor effecten worden afzonderlijk opgenomen (in winst- en verliesrekening of toelichting): de rente uit rentedragende effecten (BJB 9:2a), opbrengsten uit waardepapieren, waaronder afzonderlijk vermeld de opbrengsten uit niet-vastrentende waardepapieren (BJB 9:2b), winst of verlies op transacties uit de handelsportefeuille (BJB 10:1a) en waardeveranderingen van effecten uit de handelsportefeuille (BJB 10:1b). Resultaten uit onroerend goed verschijnen als 'afschrijvingen en waardeverminderingen van immateriële en materiële vaste activa' (BJB 9:2g) en 'overige bedrijfsopbrengsten' (in geval van

directe opbrengsten zoals huur en gerealiseerde waardemutaties, BJB 9:2e en 5).

Bij verzekeringsmaatschappijen worden de resultaten gesplitst in directe beleggingsopbrengsten (gesplitst in deelnemingen, terreinen en gebouwen en overige beleggingen, BW2 440:3b), de opbrengsten en verliezen uit verkoop voor het totaal van de beleggingen (BW2 440:3d en 5c) en de niet-gerealiseerde winsten en verliezen uit beleggingen (BW2 438: 1c en 1j), waaronder de via het resultaat verantwoorde waardemutaties van beleggingen die op actuele waarde worden gewaardeerd (BW2 438: 4 en 5b).

In de praktijk blijkt dat niet veel conglomeraten erin slagen om aan beide sets van voorschriften tegelijk te voldoen. Concreet betekent dit dat het bijvoorbeeld niet of nauwelijks mogelijk is om conglomeraten te vergelijken op hun totale beleggingsopbrengst uit aandelen. De lezer dient te beschikken over een meer dan gemiddelde kennis van externe verslaggeving om te kunnen doorzien dat een item 'opbrengst uit aandelen' in de ene jaarrekening iets anders kan betekenen dan in de andere. Maar zelfs met dit inzicht is het meestal nog niet mogelijk om de post in de ene jaarrekening, waarin bijvoorbeeld alleen dividenden zijn opgenomen, te herleiden naar een post in de andere, waarin misschien ook gealloceerde waardestijgingen uit vorige boekjaren zijn opgenomen.

In feite de enige manier om aan beide voorschriften te voldoen is het verstrekken van informatie volgens een matrixstructuur, waarin informatie is ingedeeld naar zowel type beleggingsobject als type beleggingsopbrengst. Hierin zouden langs de ene as de beleggingscategorieën (onroerend goed, aandelen en dergelijke) worden weergegeven, en langs de andere as de beleggingsopbrengsten (directe opbrengsten, gerealiseerde waardemutaties en dergelijke) worden opgenomen. Er zijn op dit moment geen conglomeraten die iets dergelijks doen, hoewel de jaarrekening van AEGON wel vrij ver gaat in het splitsen van de resultaten naar verschillende gezichtspunten.

5.3 Toelichtingvereisten

De jaarrekeningvoorschriften voor banken en verzekeringsmaatschappijen bevatten voorschriften over de in de toelichting op te nemen informatie. Met betrekking tot de hier besproken beleggingen zijn deze voorschriften niet geharmoniseerd. De reden hiervoor is niet altijd evident. Zo zijn banken wel, maar verzekeringsmaatschappijen niet verplicht om een mutatieoverzicht van hun vaste activa te geven. De RJ beveelt echter aan dat ook verzekeringsmaatschappijen een dergelijk overzicht opnemen (605.225). In het algemeen zijn banken verplicht tot

een grotere mate van splitsing van posten (bijvoorbeeld naar type emittent van rentedragende waardepapieren), maar ook het omgekeerde komt voor. Zo dienen verzekeringsmaatschappijen bijvoorbeeld een taxatieschema voor het onroerend goed te vermelden. Sommige conglomeraten volgen de voorschriften nauwkeurig en geven voor de verschillende bedrijfsdelen verschillende toelichtende informatie. Andere proberen kennelijk te komen tot een uniforme presentatie van het gehele bedrijf. Dit kan leiden tot per saldo meer informatie, maar het kan ook betekenen dat men niet verder gaat dan een soort grootste gemene deler van de twee sets voorschriften. Dit laatste geldt overigens niet alleen voor de beleggingen. Uit het onderzoek waar dit artikel op is gebaseerd, blijkt dat bij pogingen om te komen tot een synthese van voorschriften er wel vaker informatie buiten de boot valt. Dit doet zich bijvoorbeeld ook voor bij het splitsen en toelichten van schulden.

6 Bespreking en conclusies

Zoals in de inleiding van dit artikel is aangegeven, is de problematiek van de verslaggeving van financiële conglomeraten niet nieuw. In feite is al een jaar of tien sprake van een witte vlek in de verslaggevingvoorschriften waarbinnen de conglomeraten zelf hun weg moeten vinden. Op zichzelf is dat natuurlijk een interessant experiment, maar een probleem is wel dat de 'leerdoelen' van dit experiment vooraf niet zijn aangegeven. Het is dan ook niet duidelijk hoelang het nog moet doorgaan en wanneer het al dan niet als geslaagd kan worden beschouwd. Een voor de hand liggende vraag is echter wel of uit het voorgaande nu blijkt dat actie door de wetgever op dit punt is gewenst.

Om te beginnen kan hierover worden gezegd dat uit het onderzoek blijkt dat de financiële conglomeraten hun relatieve vrijheid op een aantal punten positief hebben benut. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat in de praktijk geleidelijk consensus is ontstaan over de geïntegreerde opstelling van balans en winst- en verliesrekening. Ook blijkt dit uit het opnemen van informatie die niet door de bank- of verzekeringsvoorschriften wordt vereist. Op grond hiervan zou het denkbaar zijn het artikel op dit punt te beëindigen door te concluderen dat de praktijk dan ook de komende vijf jaar wel zijn weg zal vinden, totdat door de algemene toepassing van IAS in Europa alle problemen rond bestaande voorschriften worden opgelost. IAS zijn immers niet primair gericht op banken en verzekeringsmaatschappijen, maar op afzonderlijke posten in of onderdelen van de jaarrekening, ongeacht bij welk type onderneming zij zich voordoen. Met een

dergelijke modulaire aanpak (zoals bijvoorbeeld wordt nagestreefd in de 'Insurance' Issues Paper, IASC 1999) wordt precies het probleem voorkomen waar het hier om gaat, namelijk dat er sprake is van verschillende voorschriften voor hetzelfde soort post binnen een financieel conglomeraat. Bovendien is een dergelijke aanpak flexibel in de zin dat voor de verslaggeving van andere combinaties dan bankverzekeraars geen aparte regels hoeven te worden geformuleerd.

Tot het zover is, is er echter nog een hele weg te gaan, zowel door de IASB als door de Europese Unie. Daarbij is nog niet geheel te overzien wat precies de toekomstige vorm en functie van de Europese jaarrekeningrichtlijnen, die in belangrijke mate de huidige Nederlandse voorschriften bepalen, zullen zijn. In elk geval lijkt het niet de bedoeling van de Europese Commissie dat in de aanloop naar 2005 de bestaande voorschriften genegeerd kunnen worden. Ook de gang van zaken rond de aanbevelingen van de commissie Traas wijst erop dat de Nederlandse wetgever het nog te vroeg vindt om toekomstige ontwikkelingen af te wachten. Waar de wetgever dus handreikingen kan doen om ook vóór 2005 op een inzichtelijke en formeel correcte wijze verslag te doen, heeft dit dus zeker betekenis.

Dit geldt in de eerste plaats voor de gesegmenteerde informatie. De praktijk laat op dit moment een grote verscheidenheid zien in met name de mate van detail waarin gesegmenteerde informatie wordt verstrekt. Hier kan uiteraard het materialiteitsaspect een rol spelen, maar dat is niet altijd evident. Op dit punt tekent zich ook nog geen duidelijke consensus af. De relevante voorschriften in BW2 406:4-6 lijken op de praktijk slechts een globale invloed te hebben in de zin dat de afzonderlijke informatie over het bank- en verzekeringsbedrijf meestal verder gaat dan de normale segmentatie van omzet en bedrijfsresultaat. Maar voorbij dit punt lijken de voorschriften geen constructieve bijdrage aan de praktijk te leveren. Een scherpere formulering van deze voorschriften, waaruit blijkt wanneer wel en wanneer niet volledige balansen en winst- en verliesrekeningen (al dan niet vereenvoudigd) van het bank- en verzekeringsbedrijf moeten worden opgenomen, zou nuttig kunnen zijn. Een dergelijke aanscherping is niet strijdig met de Europese richtlijnen. Overigens zou het nuttig zijn wanneer de wetgever in dat geval nog eens uiteen zou zetten waarom de segmentatieplicht voor financiële conglomeraten eigenlijk verder zou moeten gaan dan voor andere ondernemingen. Aangezien dat niet evident is, is het zeker ook te overwegen om dit specifieke voorschrift te laten vervallen. Financiële conglomeraten kunnen zich dan richten op de algemene

wettelijke segmentatievoorschriften met in hun lengde de recentelijk herziene RJ-Richtlijn op dit punt, die op zijn beurt weer teruggaat op IAS.

Een tweede aandachtspunt is de verwerking van en informatie over beleggingsresultaten. Nadere uniformering van de resultaatbepalingsgrondslagen zou, gezien de grote verscheidenheid in de praktijk, een belangrijke bijdrage leveren aan vergroting van het door de jaarrekening te verschaffen inzicht. Het blijkt dat het bestaan van opties in de voorschriften van banken en verzekeringsmaatschappijen bij conglomeratvorming gemakkelijk leidt tot een zeer diverse verslaggevingpraktijk. Ook al is het aantal verslaggevingsopties per bedrijfstak gering, dan kan toch door het combineren van voorschriften gemakkelijk een breed scala aan verslaggevingstelsels ontstaan. Wanneer verzekeringsmaatschappijen en banken elk twee mogelijkheden hebben voor de verwerking van beleggingsresultaten op aandelen en twee mogelijkheden voor de verwerking van resultaten op rentedragende beleggingen, dan kan een conglomeraat kiezen uit in totaal zestien combinaties van grondslagen. In principe is dit ook een probleem wat door invoering van IAS kan worden opgelost, er van uitgaand dat onder IAS binnen een conglomeraat voor vergelijkbare beleggingen identieke grondslagen dienen te worden toegepast. Zolang dit niet gebeurt, is het wenselijk dat conglomeraten zo duidelijk mogelijk laten zien welke grondslagen zij gekozen hebben en vooral hoe hun gerapporteerde beleggingsresultaten zijn opgebouwd. Voor dit laatste punt zou men ook kunnen vertrouwen op een overzicht van 'comprehensive income', zoals dat door IAS wordt voorgeschreven. Het overzicht van comprehensive income bevat echter informatie op een hoog aggregatieniveau. Zolang in de praktijk de resultaatbepalingsgrondslagen nog grote verschillen vertonen, is het redelijk om, in elk geval als tijdelijke maatregel, meer inzicht te vragen door een gestandaardiseerde uitsplitsing van resultaten naar type beleggingsobject en type resultaat.

Een laatste aandachtspunt is dat bij beleggingen, maar ook bij andere posten, geregeld is geconstateerd dat vormvoorschriften onvolledig worden nageleefd. Dit betreft vooral het onvolledig verstrekken van voorgeschreven uitsplitsingen of andere informatie in de toelichting. Voor een deel hangt dit samen met de kennelijke wens van een aantal conglomeraten om in de jaarrekening het bank- en verzekeringsbedrijf zoveel mogelijk op gelijke wijze te verwerken. Dit lijkt een punt van aandacht, hetzij omdat het niet-naleven van bestaande voorschriften op zichzelf onwenselijk is, hetzij omdat dit een signaal kan zijn dat de voorschriften zich richten op zaken die in de praktijk als

niet-waardevol worden beschouwd. Bovendien is dit natuurlijk iets dat niet zonder meer verdwijnt door overgang op IAS. Op korte termijn zal het schrappen van vormvoorschriften, voorzover deze inderdaad als minder zinvol worden beschouwd, in veel gevallen worden verhinderd door de Europese richtlijnen. Daarentegen zou het toepassen van de volledige voorschriften op zowel de bank- als verzekeringsactiviteiten binnen een conglomeraat leiden tot een weliswaar uniform maar omvangrijk informatiepakket, waarvan het nut niet in alle opzichten duidelijk is. Ondanks deze beperkte manoeuvreerruimte lijkt het toch wenselijk dat de wetgever nadere aanwijzingen geeft over hoe financiële conglomeraten met deze voorschriften dienen om te gaan. Voor de geloofwaardigheid van de voorschriften in het algemeen is het niet wenselijk dat het aan de verslaggevende instellingen wordt overgelaten in hoeverre zij worden nagevolgd. ■

Literatuur

International Accounting Standards Committee, (1999), *Insurance, An Issues Paper issued for comment by the Steering Committee on Insurance*, International Accounting Standards Committee, London.

Tas, L.G. van der, (1993), Verslaggeving door gemengde financiële instellingen, in: M.N. Hoogendoorn en R. van der Wal (redactie), *Jaar in – Jaar uit 7*, Wolters-Noordhoff, Groningen, pp. 189-216.

Tas, L.G. van der, (2001), Financiële conglomeraten, in: M.N. Hoogendoorn, J. Klaassen en F. Krens (redactie), *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*, Elsevier, Den Haag, pp. 1284-1296.

Noten

- 1 Transparantie in verslaggeving van financiële conglomeraten, Vrije Universiteit, Amsterdam Research Center in Accounting (ARCA), oktober 2000. Het rapport wordt op aanvraag door ARCA toegezonden (tel. 020-444 6040).
- 2 Kamer der Staten Generaal, 26489 nr. 5, Financiële verslaggeving door verzekeringsmaatschappijen, brief van de ministers van Financiën en Justitie, 25 juni 2001. Zie ook www.minfin.nl.
- 3 Dat wil zeggen: een geregistreerde kredietinstelling ingevolge artikel 52, tweede lid onder a van de Wet toezicht kredietwezen 1992, respectievelijk een rechtspersoon is waarop artikel 72 van de Wet toezicht verzekeringsbedrijf 1993 van toepassing is. Dit zijn de voor verslaggeving relevante criteria uit BW 2 415 en 427:1.
- 4 Te weten ABN Amro, Achmea, AEGON, ASR, Delta Lloyd, Fortis, ING, Levob, Nuts OHRA, Rabobank, Robein, SNS Reaal en Zwolsche Algemeene. Sindsdien zijn Nuts OHRA en Delta Lloyd gefuseerd.
- 5 In het oorspronkelijke onderzoek zijn alleen de jaarrekeningen over 1998 en 1999 onderzocht. Ten behoeve van dit artikel zijn ook de jaarrekeningen over 2000 op de hier besproken punten bekeken.
- 6 Een corresponderende bepaling lijkt te ontbreken in RJ 600 (Banken).
- 7 Gebaseerd op BW2, titel 9, afdeling 6 (van toepassing op banken en verzekeringsmaatschappijen), het Besluit Waardering Activa en (voor banken) de Aanbevelingen van DNB.